

Yöneylem Araştırmasında Psikolojinin Yeri

Zehra SÜER

İngilizcede «Operational Research», Fransızca «Recherche Operational» denen bilimsel çalışma, Türkiye'de ilk kez 1960 yılı başlarında askeri kuruluşlarda «Harekât Araştırması» adı ile uygulanmaya başlanmıştır. Daha sonraları bu çalışmaya, eylemlere yön verilmesi anlamını taşıdığı sandığımız «Yöneylem» teriminin uygun görülmesi ile, «Yöneylem Araştırması (YA)» adı verilmiştir. Yöneylem Araştırmasında Psikoloji'nin yerini anlatmaya geçmeden önce, (YA)'nın ne olduğunu kısaca açıklamakda yarar vardır.

Yöneylem Araştırması; insan, makine, araç-gereç ve paradan oluşan karmaşık sistemlerde (kuruluşlarda) ortaya çıkan sorunların çözümü için karar verme durumunda olan yöneticiye, bu sorunların çözülmesi için bilimsel temele dayalı çözüm önerileri sağlamayı amaçlar. Yöneylem Araştırması; sorunu bir bütün içinde ele alır ve disiplinlerarası (interdisciplinaire) çalışmayı öngörür (Bakınız : Oral, 1977).

Sözünü ettiğimiz bazı kavramları biraz daha açıklayalım: «Sorun» sözcüğü; kuruluşun önceden belirlenen amaçlarına ulaşmasını engelleyen etmenlerin var olduğunu anlatmaktadır. «Sorunu bir bütün içinde ele almak»; kuruluşu tümü ile ele alıp, kuruluş içindeki bölümlerin birbirleriyle olan ilişkilerini de göz önünde tutarak soruna yaklaşmak anlamını taşıdığı ile çalışmasının nedeni; değişik bilim dallarından gelen araştırmacıların ortaya koyacakları değişik düşünce ve yaklaşımları ile araştırmada önemli değişkenlerin gözden kaçmasının önlenebileceği düşüncesidir.

Bu arada, YA'nın çalışma şekli de kısaca sözetmek gerekir. Yöneylem Araştırması karma gurubu, öncelikle sorunun ne olduğunu ve nereden kaynaklandığını saptamaya çalışır. Daha sonra; deney yapma olanağı bulunmadığı için, sözkonusu kuruluştaki sistemin yerine geçebilecek matematiksel modeller kurulur. Bu modeller üzerinde yapılan çalışmalarla; hangi yaklaşımın, nasıl sonuç vereceği saptanır. Kurulan modellerde çok sayıda de-

ğişken vardır, değişkenler üzerinde yapılacak değişikliklerin nasıl sonuç vereceği özel yöntemlerle araştırılır ve bilgisayar kullanılır. Elde edilen çözümler üzerinde yöneticilerle yapılan tartışmalar sonucunda belirlenen uygun çözüm önerisinin önce deneme olarak küçük bir uygulaması yapılır, daha sonra tüm uygulama için gereken koşulların sağlanması geçilir.

Yöneylem Araştırmasını ana hatları ile tanıdıktan sonra, bu tür bir çalışma grubunda psikologların görevi ne olabilir sorusuna geçişmektedir. «Disiplinlerarası çalışma»; YA Çalışma Gurubu'nda farklı bilimsel dallardan gelen araştırmacıların ortak çalışmalarını ifade etmektedir. Yöneylem Araştırmasının değişik bilim dallarından gelen araştırmacıların oluşturduğu karima - gurup (mixed - team) anılır. Bu soruya ilk yanıt endüstri psikolojisinden gelmektedir. Endüstri psikoloğu, işyerlerinde işgörenlerle ilgili olarak alınacak her kararda karar verme durumunda olanlara yardımcı olan; işgörenin mutluluğunu gözden kaçırmadan, işgörenin üretimdeki verimini artırmaya çalışan kişi olarak tanımlanır (Toker, 1979). Yukarıda YA'nın, insan, makine, araç-gereç ve paradan oluşan karmaşık sistemlerde sorunların çözümü ile için yöneticiye yardımcı bir çalışma olduğundan söz etmiştik. Şu halde YA'nın ilgi alanına giren faktörlerden biri de «insan», yani işgörenlerdir. Zaten, disiplinlerarası bir çalışma olan YA'nın çalışma gruplarında matematikçiler ve mühendisler gibi, psikologların da bulunabileceği belirtilmektedir (Oral, 1977). Ne var ki; YA gruplarında psikologların yeri açıkça belirlenememiş ve zaman zaman da kuşku ile karşılanmıştır. Bu konuya açıklık getirmek amacı ile, Creelman ve Wallen (1958), psikolojinin YA'daki yerini, «problemin belirlenmesi aşamasında», «modelin geliştirilmesinde», «kararın uygulanmasında» ve «YA grubu içinde» olmak üzere dört grupta açıklamaya çalışmışlardır. Bu dört grup altında toparlanan görüşler şöyledir :

1. Problemin belirlenmesi aşamasında, psikologlar, görüşme yöntemlerinden yararlanarak,

yöneticilerin esas amaçlarını ve sorunun doğasını kavramak yönünden yardımcı olabilirler. Çünkü, yöneticilerin, genellikle esas sorunu değil de bu sorunun belirtilerini (semptomlarını) ortaya getirdikleri görüşü vardır. Bu nedenle psikologlar, sorunun kökenine inebilmek amacı ile görüşmeler düzenleyebilirler. Yöneticilerle yapılan görüşmelerde, uygun ortamın hazırlanması ve görüşmeler sırasında ipuçlarının değerlendirilmesi konusunda psikologların yararı olabilir.

Modelin geliştirilmesi aşamasında; kuruluşdaki soruna ilişkin olarak geniş kapsamlı bir model kurulurken, insana ait değişkenlerin de modele katılmasında psikologların katkıları olacaktır. Ayrıca, soruna ilgili psikolojik değişkenlerin ölçülmesi konusunda da psikologlar fikir verebilirler. Tutum ölçekleri, anketler, yansıtma (projektif) teknikleri konusunda psikolojideki bilgi birikiminden yararlanılabilir. Psikologlar, ilgiyi, güdüyü ölçebilir ve korelasyon, regresyon, varyans analizi gibi, YA'da da yer alan istatistik teknikleri kullanabilirler.

Bir kuruluşta, kuruluşun sorununa en uygun çözümün önerilmesi her zaman bu önerinin kabul edilmesini sağlamayabilir. Yöneylem Araştırması sonunda varılan kararın yöneticiler tarafından kabul görmesi ve uygulanmasında psikologların yardımı olabilir. Yöneylem Araştırması grubunun önerilerine karşı gelebilecek direnç, yöneticilerin saygınlıklarını (prestij) veya davranış serbestliklerini yitirme korkusundan ya da alışlagelmiş yeni bir biçimde yapma gereğinin itici gelmesinden kaynaklanabilir. Bu tür dirençlerin kırılması konusunda sosyal psikolojiden yararlanılabilir. Yerleştirilmek istenen yenilikler konusunda kişilerin tutumlarını önceden bilmekte çoğu zaman yarar vardır ve psikologların bu yönden de katkısı olabilir. Yerleştirilmek istenen yeniliklerin öncelikle ilgili kişilere açık seçik tanıtılması gerekir. Bu nedenle de bazı yöneticilere YA'nın tanıtılması gerekebilir ki, psikologlar bu amaçla eğitici konferans ve seminerlerin düzenlenmesinde de görev alabilirler.

Creelman ve Wallen (1958) son olarak psikologların YA grubu içindeki yararlarına değinmektedirler. Farklı disiplinlerden gelmiş ki-

şilerin oluşturduğu grupta, ortak bir amaç için çalışılmakla birlikte, her birinin konuya yaklaşımında kişisel ilgi ve istekleri ağır basabilir. Her grup çalışmasında görülebilen bu durumun YA grubunda daha da belirgin olması beklenebilir. Farklı bilim dallarında eğitim görmüş bu kişilerin farklı beklentileri projenin başarısını olumsuz yönde etkileyebilir. İşte burada da grup psikolojisi konusunda uzmanlaşmış bir psikologun, grubu yaklaşımcı, uzlaştırıcı ve toparlayıcı rolü olabilir. Bu çerçevede psikolog grup çalışması tekniklerini kullanarak farklı isteklerde ısrarın, ortak çalışmanın başarısını olumsuz yönde ciddi olarak etkileyebileceğini, kişilere gösterebilir.

Son kısımda sözü edilen grup çalışmaları, iletişim gruplarının bir türü olabilir. İletişim, en az iki kişi arasında, birbirlerine ilişkin mesaj alışverişi; 'iletişim grupları' ise yoğun bir iletişim amacı ile biraraya gelmiş ortalama 10-15 kişilik gruplar olarak tanımlanmaktadır (Cüceloğlu, 1979). Grup yaşantısı, bireylerin kendi tutum ve inançlarının farkına varmalarını amaçlar. İletişim gruplarının bir türü olan «işe yönelik gruplar» da ise, kendisine bir iş verilen grubun, kişiler arası ilişkilerini düzenleyerek bu işi nasıl gerçekleştireceği üzerinde durduğu ve daha çok endüstride kullanıldığı belirtilmektedir (Cüceloğlu, 1979).

Yöneylem Araştırmasında psikolojinin yerini genel olarak açıklamaya çalıştık. Psikologların YA gruplarında ne derece yararlı olabilecekleri ise, bu gruplara psikologların katılması ve çalışmalarını ile somut olarak ortaya çıkacaktır.

KAYNAKLAR :

Creelman, G. D. ve Wallen, R. W. «The place of psychology in operational research.» Operation Research, 1958, 6-I, 119.

Cüceloğlu, D. İnsan İnsana, Altın Kitaplar Yayınevi, 1979.

Oral, M. «Yöneylem Araştırması ve yararlanma biçimi.» Sevk ve İdare Dergisi, 1977, 12, 23-29.

Token, F. «Psikologların görev tanımı ve yetkileri.» Psikoloji Dergisi, 1979, Sayı : 5.